

K právní úpravě eutanazie u nás i ve světě

Michaela Poremská*

ÚVOD

Dne 21. března 2006 Poslanecká sněmovna České republiky nepřijala (tisk 744/0) vládní návrh nového trestního zákoníku (dále též „návrh zákona“) na své 54. schůzi (hlasování č. 419), který byl zamítnut Senátem Parlamentu České republiky (dále jen „Senát“) na jeho 9. schůzi (usnesení č. 339).

Přestože nový trestní kodex nebyl přijat, dovoluji si předložit problematiku eutanazie, která se čas od času objeví jako aktuální téma k řešení, tak jak se tomu stalo naposledy při projednávání nového trestního zákona, ve kterém byl v naší zemi poprvé upraven trestný čin – usmrcení na žádost neboli eutanazie.

Tento článek pojednává o platném českém trestním zákoně, vrací se i k nepřijatému novému trestnímu kodexu a provádí rozbor eutanazie a trestných činů proti životu dle nepřijatého návrhu zákona. Na závěr představuje právní úpravu eutanazie a asistované sebevraždy v zahraničí.

PLATNÝ ČESKÝ TRESTNÍ ZÁKON

Dle platné právní úpravy českého trestního práva je základem trestní odpovědnosti trestný čin, jehož zákonnou definici nalezneme v § 3 odst. 1 a 2 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TZ“). Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v TZ. Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu. Vyšší než malý stupeň nebezpečnosti pro společnost platí pro trestné činy charakterizované v ustanovení § 294 TZ a pro provinění.

Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění. Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok věku (§ 2 písm. d) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve

* Michaela Poremská, studentka Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů). Pojetí trestného činu dospělého a provinění mladistvého jsou totožná.

Trestným činem se též rozumí (§ 89 odst. 1 TZ) příprava k trestnému činu (§ 7 TZ) – pouze zvláště závažných trestných činů (§ 41 odst. 2 TZ), pokus trestného činu (§ 8 TZ), organizátorství, návod a pomoc (§ 10 TZ).

Existují dvě základní pojetí trestného činu – formální a materiální. Výše uvedená zákonná definice trestného činu vyjadřuje, že platný český trestní zákon stojí na kombinovaném pojetí trestného činu a označujeme ho jako tzv. materiální pojetí trestného činu (materiálně-formální, formálně-materiální). Trestný čin musí naplňovat znak formální, tzn. znaky trestného činu uvedené v zákoně, a také znak materiální – nebezpečnost činu pro společnost. Oba znaky musí být zastoupeny zároveň, žádný z uvedených znaků nesmí chybět, ani být nahrazen¹. Rozhodující je ovšem znak formální, což znamená, že v českém právu převažuje formálně – materiální pojetí trestného činu.

Znaky trestného činu jsou v platných právních předpisech zastoupeny typovými znaky skutkové podstaty trestného činu charakterizované objektem, objektivní stránkou, subjektem, subjektivní stránkou a protiprávností². Uvedené znaky jsou obligatorní, tzn. že nejsou-li všechny přítomny, neexistuje tudíž skutková podstata trestného činu. Vedle obligatorních znaků je možno definovat znaky fakultativní, například určitá doba – za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu (§ 113 TZ), které nemusí být zastoupeny u všech skutkových podstat. Dále jsou formální znaky zastoupeny obecnými znaky jako jsou věk a přičetnost. Mladiství pachatelé v době spáchání trestného činu musí navíc dosahovat rozumové a mravní vyspělosti.

Znaky skutkové podstaty jsou uvedeny zejména v trestním zákoně, ale najdeme je i v jiných zákonech, například v zákoně č. 165/1950 Sb., na ochranu míru, ve znění pozdějších předpisů.

Objektem jsou společenské vztahy, zájmy a hodnoty, které jsou chráněny trestním zákonem, a které chce společnost postihovat v případě jejich porušení. Objekt není často v zákoně explicitně vyjádřen. Objektivní stránka trestného činu je definována jako způsob spáchání trestného činu (zejména jednání, následek a příčinný vztah mezi jednáním a následkem) a následky, které ze spáchání činu vyplývají. Subjektem trestného činu neboli pachatelem může být trestně odpovědná fyzická osoba, která v době spáchání trestného činu dovršila zákonem požadovaný věk a byla přičetná; ve zvláště zákonem stanovených případech musí též vykazovat zvláštní způsobilost či postavení nebo zvláštní vlastnost³, například pachatelem nebo spo-

lupachatelem trestného činu vojenského podle hlavy dvanácté zvláštní části trestního zákona může být jen voják (§ 90 odst. 1 TZ), a která svým jednáním naplnila všechny znaky trestného činu. Pachatelem může být i spolupachatel, účastník nebo pachatel přípravy nebo pokusu. Subjektivní stránku trestného činu charakterizuje vztah pachatelovy psychiky k protiprávnímu jednání, jedná se o otázku zavinění. Protiprávnost znamená v rozporu s právem, u některých skutkových podstat je výslovně uvedena, například výrazem „bez povolení“ (§ 187a odst. 1 TZ) nebo „jinak než způsobem přípustným podle zákonných předpisů“ (§ 227 odst. 1 písm. b) TZ), u jiných skutkových podstat nikoliv.

V platném právu pojem „nebezpečnosti činu pro společnost“ není v zákoně definován, jeho definici jednoznačně nepodává ani nauka. Pojem „nebezpečnost činu pro společnost“ je možno definovat jako ohrožení nebo porušení společenských vztahů (zájmů, hodnot). Zahrnuje nejen škodu těmto vztahům způsobenou, ale též možnost poruchy (ohrožení). Vyjadřuje celkovou závažnost činu, a to z hlediska jeho objektivních i subjektivních vztahů, včetně pachatele. V zákoně v ustanovení § 3 odst. 4 TZ nalezneme jen demonstrativně stanovená kritéria, která určují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Jsou to význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen; způsob provedení činu a jeho následky; okolnosti, za kterých byl čin spáchán; osoba pachatele; míra jeho zavinění a jeho pohnutka. Částečně jsou kritéria také vyjádřena v ustanoveních o polehčujících a přitěžujících okolnostech (§ 33 a 34 TZ). Určitější podobu nabývají kritéria stanovením jednotlivých znaků skutkové podstaty trestného činu.

Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost se stanovuje na základě konkrétních okolností případu. Rozlišují se následující stupně nebezpečnosti pro společnost: nepatrný, malý, menší, velmi vysoký a mimořádně vysoký.

Stanovení stupně nebezpečnosti činu pro společnost je podstatné pro řadu dalších institutů v trestním právu i pro samotný průběh trestního řízení. Například při stanovení druhu trestu a jeho výměry přihlíží soud k stupni nebezpečnosti pro společnost (§ 31 odst. 1 TZ), nebo naopak od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit (§ 24 odst. 1 TZ). V druhém uvedeném případě se jedná o tzv. odstranění tvrdosti zákona při řešení otázky trestnosti konkrétního trestného činu.

Trestnost činu, který byl v době spáchání pro společnost nebezpečný, zaniká, jestliže vzhledem k změně situace anebo vzhledem k osobě pachatele po-

¹ Rozhodnutí č. 20/1998 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek – část trestní.

² JELÍNEK, J. a kol.: Obecná část. Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2004, s. 96.

³ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. vydání. Brno: MU v Brně, 2003, s. 222.

minula nebezpečnost trestného činu pro společnost (§ 65 TZ).

Určitá vágnost pojmu „nebezpečnost činu pro společnost“ vytváří v právním státě jistou míru právní nejistoty, kterou je třeba odstranit. Z možných řešení se nabízí nahradit pojem „nebezpečnost činu pro společnost“ pojmem „společenská škodlivost činu“, anebo přezkoumat pojem „nebezpečnost činu pro společnost“ a důsledněji uplatnit postulát „nullum crimen sine lege“ (žádný trestný čin bez zákona)⁴.

NOVÝ TRESTNÍ KODEX

Nepřijatý trestní zákoník v § 1 zakotvoval zásadu žádný trestný čin bez zákona, kterou specifikuje: čin je trestný, jen pokud jeho trestnost byla zákonem stanovena dříve, než byl spáchán. Ustanovení § 1 nepřiatého zákona vycházelo z čl. 39 LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD, které stanovuje zásady nullum crimen sine lege a nulla poena sine lege (žádný trestný čin, žádný trest bez zákona) – Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jiné újmy na právech a majetku, lze za jeho spáchání uložit.

Nová kodifikace trestního zákoníku vycházela z tzv. formálního pojetí trestného činu.⁵ Nicméně bylo třeba znaky trestného činu vykládat tak, aby v souladu s účelem trestního zákona byl za trestný čin považován jen čin společensky škodlivý (§ 394 odst. 2 návrhu zákona).

Trestný čin byl v návrhu zákona v § 13 definován jako protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. K trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

Nově kategorizoval trestné činy na přečiny a zločiny (§ 14 odst. 1 návrhu zákona). Zaváděl tedy tzv. bipartici oproti současně platné monopartice, která má podobu jediného soudně trestného deliktu.

Pojem „zločin“ je v platném trestním právu používán ve spojení s předpisy mezinárodního práva (§ 67a TZ), ovšem nezakládá se tím další kategorie soudně trestného deliktu.

V rámci nového návrhu zákona bylo projednáváno i snížení věkové hranice trestní odpovědnosti mladistvých z patnácti na čtrnáct let.

Vládní návrh trestního zákona nově výslovně upravoval další okolnosti vylučující protiprávnost. Byly jimi svolení poškozeného (§ 30 návrhu zákona) a přípustné riziko (§ 31 návrhu zákona). Jedná o „staronové“ okolnosti vylučující protiprávnost. Současná teorie i praxe uvedené okolnosti připouští,

ale platný trestní zákon je neupravuje. Okolnosti, které nebyly považovány za okolnosti vylučující protiprávnost, a které je v souladu s předmětem tohoto článku vhodné zmínit byly v § 30 odst. 3 návrhu zákona, který stanovoval, že s výjimkou případů svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe, nelze za svolení považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení. Dále bylo v ustanovení § 31 odst. 2 návrhu zákona stanoveno, že nejde o přípustné riziko, jestliže činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jím byl dán k ní v souladu se zvláštními právními předpisy souhlas, nebo výsledek, k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům právních předpisů, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se příčí dobrým mravům.

EUTANAZIE A TRESTNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU

Eutanazie je slovo řeckého původu, které znamená dobrá (eu) smrt (thanatos), nebo také milosrdná smrt, smrt ze soucitu, smrt z útrpnosti.

Světová lékařská společnost (WMA) definuje eutanazii ve své rezoluci (The World Medical Association Resolution on Euthanasia) jako úkon, který po zralé úvaze směřuje k ukončení pacientova života, i když pacientova vlastní žádost nebo žádost blízkých příbuzných je neetická. Toto nebrání lékařům respektovat pacientovo přání přirozeného procesu umírání v poslední fázi nemoci.

„Dobrá smrt“ je kategorie subjektivní, kterou bylo nutné v zákoně (skutkovou podstatu trestného činu) jednoznačně definovat, pokud byla snaha oddělit v nové kodifikaci trestního zákona trestný čin usmrcení na žádost a vraždu.

Vražda (§ 113 návrhu zákona), vražda novorozeného dítěte matkou (§ 114 návrhu zákona), usmrcení na žádost (§ 115 návrhu zákona), zabití z nedbalosti (§ 116 návrhu zákona) a účast na sebevraždě (§ 117 návrhu zákona) jsou řazeny v druhé části návrhu zákona, ve zvláštní části, v Hlavě I Trestné činy proti životu a zdraví, v Díle 1 Trestné činy proti životu.

Návrh ustanovení § 115 usmrcení na žádost zněl:

- (1) *Kdo ze soucitu usmrtí nevléčitelně nemocnou osobu, která trpí somatickou nemocí, na její vážně míněnou a naléhavou žádost, bude potrestán odnětím svobody až na šest let.*
- (2) *Vážně míněnou a naléhavou žádostí se rozumí*

⁴ NOVOTNÝ, O.: Právní stát a trestní právo. Právo a zákonnost, 1991, č. 1, s. 23 an. a REPÍK, B.: K některým problémům trestných sankcí při rekodifikaci trestního práva hmotného. Právo a zákonnost, 1991, č. 2, s. 88 an.

⁵ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku [citováno 28. ledna 2006] <http://www.grand-software.cz/download/files/trzduv.rtf>

svobodný a určitý projev vůle osoby starší osmnácti let, která není zbavena ani omezena ve způsobilosti k právním úkonům a není stížena duševní poruchou, jednoznačně a důrazně směřující k jejímu vlastnímu usmrcení.

V návrhu nového zákona nebyla upravena spodní hranice trestu.

Dle navrhované právní úpravy byla vražda v ustanovení § 113 návrhu zákona definována následujícím způsobem:

- (1) Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až osmnáct let.
- (2) Kdo jiného úmyslně usmrtí s rozmyslem nebo po předchozím uvážení, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až dvacet let.
- (3) Odnětím svobody na patnáct až dvacet let nebo výjimečným trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2
  - a) na dvou nebo více osobách,
  - b) na těhotné ženě,
  - c) na dítěti mladším čtrnácti let,
  - d) na úřední osobě při výkonu nebo pro výkon její pravomoci,
  - e) na svědkovi, znalci nebo tlumočnickovi v souvislosti s výkonem jejich povinnosti,
  - f) na zdravotnickém pracovníkovi při výkonu zdravotnického zaměstnání nebo povolání nebo na jiném, který vůči němu plnil svoji povinnost vyplývající z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce nebo uloženou mu podle zákona,
  - g) na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,
  - h) opětovně,
  - i) na objektivně,
  - j) zvláště surovým nebo trýznivým způsobem,
  - k) v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného majetkový prospěch nebo v úmyslu zakrýt nebo usnadnit jiný trestný čin, nebo
    - l) ze zavrženíhodné pohnutky.
- (4) Příprava je trestná.

Eutanazie není jen synonymem pro milosrdnou smrt. Eutanazie se vyskytuje v různých formách. Jednou z forem je tzv. aktivní eutanazie, která znamená

situaci (stav), kdy je vyhověno opakované žádosti pacienta na ukončení života, trpícího nevyléčitelnou nemocí s neblahou prognózou a krutými bolestmi, a u kterého lze smrt očekávat v krátké době (asi 6-ti měsíců). Vykonavatelem aktivní eutanazie bývá lékař.

Profesorka Helena Haškovcová definuje další konkrétní formy eutanazie následujícím způsobem⁶:

- pasivní eutanazie je ekvivalentem odnětí nebo přerušení léčby, nikoliv však ukončením péče, bývá interpretována jako právo na „přirozenou smrt“
- eutanazie nevyžádaná je variantou aktivní eutanazie a liší se tím, že pacient není schopen o urychlení smrti požádat
- eutanazie nedobrovolná je nejen nevyžádaná, ale dokonce nechtěná, verifikovat pacientovu vůli a odlišit nevyžádanou eutanazii od nechtěné je metodicky nemožné

Nová právní úprava se týkala tzv. eutanazie voluntární, tzn. vyžádanou dotčenou osobou, a to bez ohledu na to, zda jde o eutanazii pasivní nebo aktivní⁷.

Ustanovení § 115 se nevztahovalo na případy zkrácení života pacienta v důsledku podávání stále se zvyšujících dávek léků nutných pro účinné tlumení bolesti, kdy není vlastním cílem jednání zkrátit život, ale tlumit bolest. Postupy lékaře jsou v tomto případě považovány za přípustné a nespádají pod pojem eutanazie, neboť jestliže lékař, v souladu s uznávanými medicínskými a etickými zásadami, usnadňuje nemocnému konec života, jedná lege artis. Etický kodex České lékařské komory (Stavovský předpis České lékařské komory č. 10) v § 2 v bodě 7. uvádí: „Lékař u nevyléčitelně nemocných a umírajících účinně tiší bolest, šetří lidskou důstojnost a mírní utrpení. Vůči neodvratitelné a bezprostředně očekávané smrti však nemá být cílem lékařova jednání prodlužovat život za každou cenu. Eutanazie a asistované suicidium nejsou přípustné.“ Při současné úrovni léčby a péče je stanovení kritérií pro ukončení terapie opodstatněným nárokem.

Rozhodujícím motivem byla v navrhovaném ustanovení § 115 omluvitelná pohnutka – soucit, dle mého názoru, ho bylo velmi obtížné konkretizovat. V dané souvislosti je třeba zdůraznit, že nešlo o řešení vedoucí k beztrestnosti, ale soucit mohl vést pouze k nižší trestnosti jednání⁸.

Stanovením trestného činu usmrcení na žádost se neřešily případy postupu lékaře, kdy informovaný pacient nedá souhlas k provedení lékařského zákroku, kdy není z tohoto důvodu zahájena životně důležitá léčba, nebo je tato léčba přerušena, vzhledem k to-

⁶ HAŠKOVCOVÁ, H. In VORLÍČEK, J., ADAM, Z. a kol.: Paliativní medicína. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, spol. s r.o., 1998, s. 375.

⁷ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku [citováno 28. ledna 2006] <http://www.grand-software.cz/download/files/trzduv.rtf>.

⁸ Tamtéž.

mu, že informovaný pacient nedá souhlas k jejímu pokračování, poněvadž to již řeší platná právní úprava. Ustanovení § 23 odst. 2 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „z. o péči o zdraví lidu“), stanovuje: „Vyšetřovací a léčebné výkony se provádějí se souhlasem nemocného, nebo lze-li tento souhlas předpokládat. Odmítá-li nemocný přes náležitě vysvětlení potřebnou péči, vyžádá si ošetřující lékař o tom písemné prohlášení (revers).“ Nejedná-li se o výjimky stanovené v § 23 odst. 4 z. o péči o zdraví lidu, má pacient právo jakýkoli lékařský zákrok odmítnout a jeho rozhodnutí musí lékař respektovat.

Mezi trestnými činy proti životu ve zvláštní části návrhu zákona byl zařazen trestný čin účast na sebevraždě, který byl upraven v § 117 návrhu zákona a zněl:

- (1) Kdo jiného pohne k sebevraždě nebo jinému k sebevraždě pomáhá, bude potrestán, došlo-li alespoň k pokusu sebevraždy, odnětím svobody až na tři léta.
- (2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti nebo na těhotné ženě.
- (3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším čtrnácti let nebo na osobě stížené duševní poruchou.

Základní skutková podstata trestného činu účasti na sebevraždě zůstala stejná jako v platném trestním zákoně (§ 230 TZ).

V souvislosti s eutanazií se často zmiňuje asistovaná sebevražda. „Pacient je nevléčitelně nemocný, povaha nemoci má neblahou prognózu, trpí nesnesitelnými bolestmi a přeje si zemřít, žádá lékaře o prostředek nebo metodickou radu, jak odejít ze života. Asistence lékaře je odborná, akt ukončení života však provádí pacient sám“⁹.

PRÁVNÍ ÚPRAVA EUTANAZIE A ASISTOVANÉ SEBEVRAŽDY V ZAHRANIČÍ

Asi nejnámější zemí, která legalizovala od roku 2001 eutanazii a asistovanou sebevraždu je Nizozemí. Nizozemský trestní zákoník (dále jen „niz.TZ“) byl doplněn o speciální ustanovení týkající se zániku trestnosti při provedení eutanazie a asistované sebevraždy lékařem (ang. the Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review) Act). Provedení eutanazie a asistované sebevraždy lékařem je beztrestné splněním dvou podmínek. Lékař musí poskytnout „náležitou péči“ (ang. due care) tak, jak je popsána

v zákoně (čl. 293 odst. 2 niz.TZ), a dále musí podat zprávu o příčině smrti oblastnímu koronerovi v souladu s danými ustanoveními zákona o pohřbívání a kremaci (ang. the Burial and Cremation Act).

Náležitá péče je v zákoně specifikována sedmi body. Lékař musí být přesvědčen, že pacientova žádost zemřít je voluntární a uvážená (bod 1.) a že pacient je vystaven nekonečnému a nesnesitelnému utrpení (bod 2.). Lékař musí pacienta informovat o jeho situaci (stavu) a jeho perspektivě (bod 3.) a společně s pacientem musí být přesvědčen, že neexistuje žádné jiné přijatelné řešení (bod 4.). Lékař, který bude provádět výkon, musí daný případ konzultovat s nejméně jedním dalším nezávislým lékařem (bod 5.). Požadavky, které jsou kladeny na poskytnutí náležité péče v bodech 1.-4. musí písemně zhodnotit (bod 6.). Lékař pomáhá pacientovi zemřít v souladu s náležitou lékařskou péčí (bod 7.).

Existence písemného projevu vůle (tzv. ang. euthanasia declaration) znamená, že lékař může tento projev vůle považovat za soulad s pacientovou vůlí. Tento projev má stejný status jako konkrétní žádost o eutanazii. Ústní i písemná žádost opravňuje lékaře přistoupit k žádosti, ale není tak povinen učinit. Požadavky náležité péče musí být naplněny bez ohledu na to, zda žádost podal lucidní pacient nebo je žádost od pacienta, který lucidní není. V každém případě musí být lékař přesvědčen, že je pacient vystaven nekonečnému a nesnesitelnému utrpení, a pokud přesvědčen není, bez ohledu na to, co uvádí projev vůle pacienta, nemusí eutanazii provést. Obsah projevu vůle pacienta by měl být, pokud je to možné, diskutován mezi ním a lékařem. Pacient si může ujasnit, co myslí svým projevem vůle a co jsou jeho skutečná přání. Naopak lékař může vyjasnit pacientovi, jaké jsou podmínky pro přistoupení k eutanazii.

Pět regionálních posudkových komisí dohlíží na poskytování náležité péče. Komise se skládá z minimálně 3 odborníků z oblasti práva (předsedající), medicíny a filozofie nebo etiky.

Pokud se komise shodne na tom, že náležitá péče nebyla poskytnuta, předá případ státnímu prokurátorovi (ang. the Public Prosecutor), který má pravomoc provést vyšetřování v případě podezření, že byl spáchán trestný čin.

Nizozemská právní úprava obsahuje také ustanovení týkající se ukončení života na žádost asistované sebevraždy nezletilých. U dětí ve věku 12 až 16 let se vyžaduje souhlas rodičů nebo opatrovníka. Děti ve věku 16 a 17 let se v zásadě rozhodují sami. Rodiče těchto dětí ale musí být u rozhodování o eutanazii přítomni.

V Belgii je eutanazie povolena zákonem od roku 2002 (ang. the Belgian Act on Euthanasia of May 28, 2002). Belgický trestní zákon nebyl v souvislosti s vydáním nového zákona změněn.

⁹ HAŠKOVCOVÁ, H. op. cit., s. 375.

Eutanazie je v Belgii povolena za podmínek, že dospělý pacient nebo nezletilý, který je rozumově a mravně vyspělý, je způsobilý a při vědomí; jeho žádost je voluntární, uvážená a opakovaná a není výsledkem vnějšího tlaku. Pacient je z pohledu medicíny v beznadějném stavu a stěžuje si na stálou a nesnesitelnou fyzickou a psychickou bolest, která nemůže být zmírněna a je srozuměn s podmínkami a postupy předepsanými platným zákonem.

Eutanazii v Belgii může provádět jen lékař. Mezi jeho povinnosti patří informovat pacienta o jeho zdravotním stavu, jeho odhadované délce života, možných terapiích včetně paliativní péče¹⁰ (V Belgii byla přijata právní úprava týkající se paliativní péče.) a důsledcích jeho rozhodnutí. Lékař musí být zároveň kompetentní v posuzování pacientova zdravotního stavu a být si jistý, že neexistují žádná jiná přijatelná řešení. Dále lékař musí zajistit, aby žádost byla založena na svobodné vůli pacienta. Lékař si musí být jistý, že pacient stále fyzicky a psychicky trpí. Tuto skutečnost si ověřuje prostřednictvím rozhovorů s pacientem v periodických intervalech souběžných s vývojem zdravotního stavu pacienta. Musí být konzultován další nezávislý lékař, aby se zjistila nevyhléditelná a nesnesitelná povaha pacientova utrpení a ošetřující lékař nakonec informuje pacienta o výsledcích konzultace s druhým lékařem. Jestliže se pacientova žádost týká celého lékařského týmu, musí být tedy žádost diskutována týmem nebo alespoň některými z jeho členů. Na přání pacienta je možné jeho žádost diskutovat i s blízkými osobami, které si určí, a zároveň lékař zajistí, aby pacient sám měl možnost probrat svou žádost s danými lidmi. V případě, že lékař nekvalifikuje, že smrt pacienta nastane v krátké době, musí konzultovat s dalším lékařem, psychiatrem nebo příslušným specialistou, aby ten zhodnotil stav pacienta a napsal zprávu pro ošetřujícího lékaře, který informuje pacienta o výsledku této konzultace.

Mezi pacientovým podáním písemné žádosti a vykonáním eutanazie musí uplynout jeden měsíc.

Žádost o eutanazii musí být písemná. Pokud ji pacient není schopen písemně podat, může ji napsat dospělý, kterého si pacient zvolí, a který nebude mít finanční prospěch z pacientovy smrti. Žádost sepsána jinou osobou musí být vyhotovena za přítomnosti lékaře, jehož jméno se uvede do dokumentace pacienta.

Jestliže pacient není již delší dobu při vědomí nebo nemůže projevit svou vůli, umožňuje zákon lékařům jednat na základě dřívějšího pokynu (ang. *advance directive*), ne staršího než pět let, který je založen v pacientově dokumentaci.

Poté, co lékař provede eutanazii, musí podat zprávu Federální komisi pro kontrolu a hodnocení (ang. the

Federal Commission of Control and Evaluation). Komise každý případ prošetří a jednou ročně podává zprávu parlamentu.

Lékař, který na základě svého svědomí odmítne eutanazii provést, musí pacientovu dokumentaci předat jinému lékaři, kterého si pacient zvolí.

Ve státě Oregon ve Spojených státech amerických je v účinnosti zákon o lékařem asistované sebevraždě – zákon o důstojné smrti (the Death with Dignity Act). Uvedený zákon povoluje lékařům předepsat smrtelnou dávku léků lidem, kteří jsou nevyhléditelně nemocní.

Z občanské iniciativy byl výše uvedený zákon schvalován dvakrát. V roce 1994 byl schválen rozpětím 3% (51–49%). Soudní příkaz odložil implementaci zákona až na rok 1997, kdy byl většinou 60% přijat.

Eutanazie je ilegální v každém státě v USA, včetně Oregonu. Oregon je pouze jediným státem, který legalizoval lékařem asistovanou sebevraždu. Platnost zákona potvrdil v lednu 2006 ve svém rozhodnutí Nejvyšší soud Spojených států amerických (the Supreme Court).

Severní teritorium v Austrálii přijalo v roce 1995 zákon o právech nevyhléditelně nemocných (the Rights of the Terminally III Act 1995) (dále jen „zákon o právech“), kterým legalizovalo eutanazii a asistovanou sebevraždu. Uvedený zákon byl účinný od července 1996 a byl zrušen dodatkem k zákonu upravující samosprávu Severního teritoria z roku 1978 (the Northern Territory (Self-Government) Act 1978 of the Commonwealth) v březnu 1997.

Zákon o právech nevyhléditelně nemocných se člení do čtyř částí: Úvod; Žádost a poskytnutí asistence; Záznamy a zpráva o smrti a Různé. V preambuli systematicky řazené před Úvodní ustanovení bylo stanoveno, že zákon potvrzuje právo smrtelně nemocné osoby žádat asistenci osoby kvalifikované v oblasti medicíny voluntárně ukončit jeho nebo její život humánním způsobem; umožnit poskytnutí takové asistence za určitých podmínek bez zákonné překážky pro osobu poskytující asistenci; poskytnout procesní ochranu proti možnosti zneužití práv uznaných tímto zákonem.

Zákon o právech nevyhléditelně nemocných obsahoval i ustanovení týkající se paliativní péče (Část 2, oddíl 8 zákona o právech). Lékař nemůže podle tohoto zákona asistovat pacientovi, jestliže podle svého názoru a po uvážení rad lékaře dle oddílu 7(1)(c)(i)¹¹ existují možnosti paliativní péče přiměřeně vhodné pro pacienta, které utiší jeho bolest a utrpení na úroveň pro pacienta přijatelnou (oddíl 8(1)).

V období osmi měsíců, kdy byl zákon o právech smrtelně nemocných v platnosti, byly provedeny čtyři asistované sebevraždy. Metoda, která byla uplatněna,

¹⁰ Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje paliativní medicínu jako celkovou léčbu a péči o nemocné, jejichž nemoc nereaguje na kurativní léčbu. Nejdůležitější je léčba bolesti a dalších symptomů, stejně jako řešení psychologických, sociálních a duchovních problémů nemocných. Cílem paliativní medicíny je dosažení co nejlepší kvality života nemocných a jejich rodin.

¹¹ Oddíl 7(1)(c)(i): Praktický lékař, který má předepsanou kvalifikaci, nebo má předepsané zkušenosti v léčbě nevyhléditelně nemocí, kterou pacient trpí.

se nazývá „smrt pomocí laptopu“ (death-by-laptop). Nejednalo se o akceptovatelný lékařský postup, poněvadž ve skutečnosti lékař přímo neaplikoval smrtelnou dávku. Pacient byl nitrožilně připojen k počítači (laptopu), na kterém byl nahrán softwarový program interaktivní sebevraždy. Na obrazovce laptopu se postupně objevovaly tři otázky, na které pokud pacient odpověděl (klikl na klávesnici) „ano“, aktivoval se ovladač stříkačky, který indikoval smrtelnou dávku léku.

Žádná další země vedle Nizozemí, Belgie a státu Oregon ve Spojených státech amerických nelegalizují eutanazii nebo asistovanou sebevraždu, i když se často považuje i Švýcarsko za zemi, kde byla legalizována asistovaná sebevražda.

Švýcarský trestní zákon (dále jen „švýc.TZ“) ukončení života na žádost se dle článku 114 švýc.TZ považuje za méně závažné než vražda. V obou případech se jedná o trestné činy.

Podle článku 115 švýc.TZ je asistovaná sebevražda trestný čin jestliže, a jen pokud je motiv (pohnutka) sobecký(-á) (das selbstsüchtige Motiv). Beztrestná je asistovaná sebevražda z altruistických důvodů. Většina právních úprav legalizujících eutanazii nebo asistovanou sebevraždu vyžadují účast lékaře, aby byla zajištěna lékařská péče. Ve Švýcarsku se účast lékaře nevyžaduje, ani se nepožaduje, aby byl pacient nevyléčitelně nemocný (čl. 115 švýc.TZ).

Žádost o beztrestné provedení eutanazie projednával v případě *Pretty v. the United Kingdom* Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku. Soud rozhodl, že trestní stíhání asistované sebevraždy tak, jak je formulovaná v zákoně o sebevraždě Velké Británie (the 1961 UK Suicide Act) neporušuje základní lidská práva dle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 (sdělení č. 209/1992 FMZV). Dle Oddílu 2 § 1 zákona o sebevraždě Velké Británie: osoba, která pomůže, navede, poradí nebo obstará sebevraždu jiného, nebo pokus jiného spáchat sebevraždu, bude potrestána odnětím svobody až na čtrnáct let.

ZÁVĚR

Tzv. formální pojetí trestného činu s sebou často přináší přílišnou tvrdost zákona. Naopak materiál-

ní znak trestného činu bývá někdy až příliš neurčitý a vytváří tak právní nejistotu. Je snaha eliminovat tuto právní nejistotu i vyvarovat se možných chyb nejasným definováním, co je trestný čin a co jim není.

I přes nepřijetí nového trestního kodexu se domnívám, že je stále třeba nově definovat některé skutkové podstaty nebo zavést nové trestné činy, které reagují na vývoj společnosti, nejen české, ale i evropské a světové, zvláště v případě, jsme-li členy integračního celku Evropské Unie.

Vládní návrh ustanovení § 115 usmrcení na žádost nebylo možno vnímat jen jako reálné riziko zneužití, i když známe příklady zneužití z minulosti (například eutanazie v období národního socialismu v Německu), ale je třeba si uvědomit, že terapeutické možnosti dnes mohou vést až k dystanazii – stavu, kdy návrat do života je nereálný a kdy zemřít je „nemožné“, je těžce prožíván nejen umírajícími, ale i všemi zúčastněnými¹².

Na druhé straně definitivní řešení není jediným východiskem důstojného umírání. Dnešní medicína nabízí možnost paliativní léčby a péče. Cílem paliativní léčby je provádět komplexní péči zajišťovanou lékaři, zdravotnickým personálem, rodinou, přáteli i dobrovolníky – multidisciplinární přístup – předcházet a zmírňovat utrpení nemocného tam, kde nelze zabezpečit odpověď na příčinnou léčbu. Paliativní péče by měla být poskytována i před terminální fází onemocnění. U onkologicky nemocných pacientů je poskytována současně s aktivní protinádorovou léčbou. Přistoupení k paliativní medicíně nelze v žádném případě považovat za rezignaci v boji s nevyléčitelnou nemocí, právě naopak jako možnost zkvalitnění způsobu života nemocného.

Od listopadu 2005 atestují čeští lékaři z oboru paliativní medicíny a léčby bolesti. Jedná se o nový obor, který byl zařazen na seznam oborů specializačního vzdělávání lékařů v zákoně č. 95/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta, ve znění pozdějších předpisů, s účinností od 2. dubna 2004. Ve skutečnosti je to obor, jehož počátky jsou známy již v období antiky.

¹² HAŠKOVCOVÁ, H. op. cit., s. 374.